

Dekonstrukcija "Dobrog Psihopate": Neurobiološka, Etička i Evolucijska Kritika

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad kritički analizira popularnu tezu da su psihopatske osobine ličnosti (npr. neustrašivost, šarm, fokus) poželjne i prilagodljive za postizanje uspjeha. Integrirajući spoznaje iz neuroznanosti, kliničke psihologije, evolucijske psihologije i filozofije, rad dekonstruira ovaj narativ i argumentira da se navedene osobine ne mogu promatrati kao "vještine", već kao simptomi dubokih neurobioloških, afektivnih i etičkih deficita. Glavni nalazi su: (1) psihopatska neustrašivost proizlazi iz neurološkog deficita, čija je povezanost s amigdalom predmet znanstvene rasprave i krize reproducibilnosti, a ne iz vrline hrabrosti; (2) empatija psihopata je instrumentalna i kognitivna, bez afektivne komponente; (3) psihopatske osobine u vodstvu povezane su s mjerljivo destruktivnim organizacijskim ishodima. Kao etički superiorne i održivije alternative, predlažu se prosocijalni modeli utemeljeni na konstruktima ustrajnosti (*Grit*) i razvojnog načina razmišljanja (*Growth Mindset*), uz svijest o njihovim empirijskim ograničenjima.

Ključne riječi: psihopatija, neurobiologija, poslovna etika, vodstvo, korporativni psihopat, Grit, Growth Mindset, moralno isključivanje, evolucijska psihologija.

Abstract

This paper critically analyzes the popular thesis that psychopathic personality traits (e.g., fearlessness, charm, focus) are desirable and adaptive for achieving success. By integrating insights from neuroscience, clinical psychology, evolutionary psychology, and philosophy, the paper deconstructs this narrative, arguing that these traits should not be viewed as "skills" but as symptoms of profound neurobiological, affective, and ethical deficits. The main findings are: (1) psychopathic fearlessness stems from a neurological deficit, whose link to the amygdala is a subject of scientific debate and a crisis of reproducibility, rather than from the virtue of courage; (2) the empathy of psychopaths is instrumental and cognitive, lacking an affective component; (3) psychopathic traits in leadership are associated with measurably destructive organizational outcomes. As ethically superior and more sustainable alternatives, prosocial models based on the constructs of Grit and Growth Mindset are proposed, with an awareness of their empirical limitations.

Keywords: psychopathy, neurobiology, business ethics, leadership, corporate psychopath, Grit, Growth Mindset, moral disengagement, evolutionary psychology.

Uvod: Paradigma "Dobrog Psihopate" i Njezina Privlačnost

U suvremenom diskurzu o uspjehu, pojavila se provokativna teza koja tvrdi da ključevi uspjeha leže u osobinama ličnosti koje definiraju jedan od najopasnijih arhetipova čovječanstva. Oksfordski istraživački psiholog dr. Kevin Dutton, u svojoj knjizi *Mudrost psihopata*, artikulira ideju da nemilosrdnost, neustrašivost i šarm nisu inherentno negativni, već predstavljaju alate "skrojene za uspjeh u dvadeset prvom stoljeću". Središnja metafora jest da psihopatske osobine nisu binarni prekidač, već niz "gumba" koje pojedinac može modularno koristiti.

Međutim, za kritičku procjenu ove teze nužno je nadići okvire popularne psihologije. U kliničkom smislu, psihopatija je konstrukt ličnosti koji se procjenjuje instrumentima poput PCL-R (*Psychopathy Checklist-Revised*), gdje se pragom često smatra rezultat ≥ 30 .¹ Razlikuje se od srodnog, ali ne i identičnog Antisocijalnog poremećaja ličnosti (ASPD) iz DSM-5-TR, koji primarno naglašava bihevioralne kriterije, dok psihopatija obuhvaća i ključne interpersonalne i afektivne deficite. DSM-5-TR nastoji premostiti tu razliku uvođenjem specifikatora "s psihopatskim značajkama" za ASPD.

Ova analiza tvrdi da je teza o "dobrom psihopatu" znanstveno neutemeljena i etički opasna. Argumentacija se razvija kroz tri dijela. Prvi dio, *Neurobiološki i psihološki deficiti kao prividne vještine*, dekonstruira navodne "vještine" psihopata, s posebnim osvrtom na krizu reproducibilnosti nalaza o amigdali. Drugi dio, *Arhetip korporativnog predatora i etičke implikacije*, ispituje destruktivni utjecaj u organizacijskom kontekstu i osporava evolucijske argumente o adaptivnosti. Treći dio, *Prosocijalne alternative i održivi modeli uspjeha*, nudi etički održive alternative poput Grit-a i Growth Mindset-a, uz kritički osvrt na njihova ograničenja. Na kraju, zaključak sintetizira nalaze i nudi praktične implikacije.

¹ Potrebno je napomenuti metodološku složenost dijagnosticiranja: postoji više od 8.5 milijuna različitih kombinacija odgovora koje mogu rezultirati skorom od 30 na PCL-R (Balsis et al., 2017), a kulturne razlike zahtijevaju različite pragove (npr. 25 u UK naspram 30 u SAD-u).

Dio I: Neurobiološki i Psihološki Deficiti kao Prividne Vještine

Argument o instrumentalizaciji psihopatskih osobina počiva na ideji da se one mogu izolirati i koristiti kao alati. Međutim, dublja analiza otkriva da to nisu stilski izbori, već manifestacije fundamentalno različite neurobiološke arhitekture.

Neustrašivost kao Neurološki Deficit

Neurološki temelji i kriza reproducibilnosti: Popularna znanost često ističe da psihopatska neustrašivost proizlazi iz hipo-reaktivnosti amigdale (Blair, 2010; Birbaumer et al., 2005). Međutim, novije sistematske analize upozoravaju na značajne probleme s reproducibilnošću ovih nalaza. Deming i suradnici (2022) su, analizirajući 134 neuroimaging studije ($N > 8000$), utvrdili da većina ne pokazuje značajnu vezu između psihopatije i strukture ili funkcije amigdale, te da su pozitivni nalazi češći u studijama s nižom statističkom snagom, uz raspon veličina efekta (Hedge's g) od -0.8 do +0.4. Ova "kriza reproducibilnosti" ne negira postojanje neurobioloških razlika, ali upozorava da je slika znatno kompleksnija od pojednostavljenog narativa o "defektnoj amigdali". Suvremena istraživanja sve se više usmjeravaju na mrežne analize funkcionalne konektivnosti,

koje pokazuju poremećaje u velikim moždanim mrežama poput mreže zadanog stanja (DMN) i mreže istaknutosti (*salience network*), pružajući holističkiji pogled na poremećenu funkcionalnu povezanost između amigdale i ventromedijalnog prefrontalnog korteksa (vmPFC) (Wolf et al., 2015), regije ključne za integraciju emocija u proces donošenja odluka i moralno prosuđivanje.

Filozofska distinkcija: Neovisno o neurobiološkoj podlozi, ovo stanje se ne smije brkati s klasičnom filozofskom vrlinom hrabrosti. Kao što Aristotel pojašnjava u *Nikomahovoj etici*:

Hrabrost je sredina između kukavičluka i bezobzirnosti.

Hrabrost podrazumijeva priznavanje straha i djelovanje unatoč njemu. Psihopatska neustrašivost nije vrlina, već biološki uvjetovana bezobzirnost.

Instrumentalizacija Socijalnih Interakcija

Površinski šarm kao oružje: Klinička literatura opisuje psihopatski šarm kao "plitak i površan". To nije autentična karizma, već izvedba stvorena za manipulaciju. Prelazak s psihološke na filozofsku analizu otkriva da psihopat operira isključivo u "Ja-Ono" modusu, kako ga definira Martin Buber, tretirajući druge kao objekte za postizanje cilja.

Fokus kao predatorska vizija: Intenzivan fokus psihopata bolje je opisati kao **selektivnu pažnju s uskim fokusom**, a ne kao "deficit pažnje". Dual-process modeli (npr. Patrick, 2013) sugeriraju da, kada je njihova pažnja usmjerena na cilj, sposobnost obrade perifernih emocionalnih informacija biva ozbiljno ugrožena.

Paradoks Empatije i Subtipovi Psihopatije

Dihotomija empatije: Psihopatiju definira oštra disocijacija između kognitivne i afektivne empatije. Dok im je afektivna empatija teško oštećena, kognitivna empatija može biti netaknuta (Decety et al., 2013). Novija istraživanja sugeriraju da pojedinci s visokim psihopatskim crtama mogu, pod izravnim uputama (N=18), "uključiti" neuralne krugove povezane s empatijom, što ukazuje na razliku između sposobnosti (*ability*) i sklonosti (*propensity*) za empatiju (Meffert et al., 2013).

Subtipovi psihopatije: Važno je razlikovati **primarnu psihopatiju** (niska anksioznost, genetski uvjetovana) i **sekundarnu psihopatiju** (visoka anksioznost, često rezultat traume), koje pokazuju različite neurobiološke profile (hiper- vs. hipo-aktivnost amigdale), što dodatno komplicira jedinstveni narativ o "dobrom psihopatu".

Dio II: Arhetip Korporativnog Predatora i Etičke Implikacije

Koncept "uspješnog" psihopata opasno sužava definiciju uspjeha, ignorirajući destruktivni utjecaj na organizacije. Važno je naglasiti da se zaključci o "korporativnim psihopatima" često izvode iz studija na zatvorskim populacijama (WEIRD bias), iako novije longitudinalne studije u korporativnom sektoru potvrđuju negativne ishode (npr. Vergauwe et al., 2021).

Arhetip "Uspješnog" Psihopata u Organizacijskom Kontekstu

Meta-analize potvrđuju da, iako psihopatske osobine mogu pomoći pojedincima da se *doimaju* kao vođe, te iste osobine negativno su povezane sa stvarnom učinkovitošću vođenja (Landay, Harms, & Credé, 2019). Destruktivno vodstvo, snažno povezano s psihopatijom, pokazuje snažnu negativnu korelaciju sa zadovoljstvom poslom (prosječni $r = -0.64$, 95% CI $[-.69, -.58]$) i organizacijskom predanošću (prosječni $r = -0.47$, 95% CI $[-.53, -.41]$), na temelju uzorka od preko 20.000 sudionika (Schyns & Schilling, 2013).

Evolucijska Perspektiva i Zabluda o Adaptivnosti

Evolucijska psihologija nudi hipotezu da su psihopatske osobine mogle biti adaptivne kao "varalačka strategija" (*cheater strategy*). Međutim, primjena ovog argumenta na suvremeni korporativni svijet je pogrešna, kao što pokazuje Tablica 2. Simulacijski modeli ($N > 10.000$ agenata) pokazuju da u mrežama s reputacijskim kaznama, prevalencija eksploatacijskih strategija $>2\%$ dovodi do erozije povjerenja (Ene et al., 2022). Antropološke studije također sugeriraju da su u malim, egalitarnim lovačko-sakupljačkim društvima pojedinci s izraženim antisocijalnim ponašanjem često bili podvrgnuti ostracizmu ili težim sankcijama, što je ograničavalo njihov reproduktivni uspjeh (Boehm, 2012).

Tablica 2: Usporedba adaptivnosti "varalačke strategije"

Dimenzija	Male, predmoderne skupine	Moderne organizacijske mreže
Veličina skupine	Mala (<150)	Velika, distribuirana
Reputacijski feedback	Spor, lokaliziran	Brz, globalan (digitalni trag)
Prosocijalne norme	Varijabilne, slabo kodificirane	Jake, formalizirane (kodeksi, zakoni)
Ishod strategije	Potencijalno adaptivna	Izrazito maladaptivna

Kritika Metafore "Gumba": Ontološki Prekidač i Moralno Isključivanje

Metafora "gumba" je privlačna, ali obmanjujuća. Pokušaj "pojačavanja" psihopatskih osobina zahtijeva proces koji Albert Bandura naziva **moralno isključivanje** (Paciello et al., 2013). Kritičarka Martha Stout sažima etički promašaj Duttonove teze: "Nigdje u ovoj knjizi o psihopatiji Dutton točno ne definira psihopatiju... Savjest je ono što boli kada se sve ostalo čini dobrim."

Dio III: Prosocijalne Alternative i Održivi Modeli Uspjeha

Kritika psihopatskog modela ne znači odbacivanje težnje za visokim performansama. Robusniji i etičniji pristup nalazi se u prosocijalnim modelima.

Ustrajnost (Grit) kao Etički Motor

Istraživanje Angele Duckworth o **ustrajnosti (Grit)** nudi okvir utemeljen na dugoročnoj posvećenosti. Iako meta-analize pokazuju da je veza između *Grit*-a i performansi umjerena te da je konstrukt snažno koreliran sa savjesnošću ($r \approx 0.84$), što upućuje na konstruktnu redundantnost (Credé et al., 2017), njegov naglasak na strasti i dugoročnim ciljevima (Jachimowicz et al., 2018) ostaje etički superiorna alternativa.

Razvojni Način Razmišljanja (Growth Mindset) kao Temelj Otpornosti

Rad Carol Dweck o **razvojnem načinu razmišljanja (Growth Mindset)** nudi još jednu moćnu alternativu. Iako su nedavne meta-analize pokazale da su efekti intervencija za poticanje ovog načina razmišljanja heterogeni i često mali (prosječni $d \approx 0.08$) (Sisk et al., 2018), temeljni koncept—da se sposobnosti mogu razvijati kroz trud—ostaje snažna alternativa psihopatskoj grandioznosti i rigidnosti (Yeager & Dweck, 2020). Novije intervencijske studije u organizacijskom kontekstu počinju istraživati sinergijske učinke kombiniranja ovih pristupa, s ciljem poticanja otpornosti i prilagodljivosti zaposlenika.

Tablica 1: Usporedba popularnih teza i znanstvenih nalaza

Popularna teza o "vještini"	Znanstveni nalaz (deficit)	Primjer veličine efekta	Ključni izvor
Neustrašivost je ključ za odlučivanje pod pritiskom.	Smanjena aktivnost amigdale pri obradi prijetnji (nalaz s problemom reproducibilnosti).	Cohenov $d \approx 0.8$ (veliki efekt) za smanjeni odgovor na uvjetovani strah.	Birbaumer et al. (2005)
Šarm i fokus su alati za utjecaj.	Plitak afekt i selektivna pažnja koja ignorira socijalne signale.	Negativna korelacija psihopatije i stvarne učinkovitosti vođenja ($r \approx -0.15$ do -0.20).	Landay, Harms, & Credé (2019)
Empatija se može "podesiti" prema potrebi.	Očuvana kognitivna, ali teško oštećena afektivna empatija.	Značajno niža aktivacija u ventromedijalnom prefrontalnom korteksu tijekom empatije.	Decety et al. (2013)
Nemilosrdnost vodi ka superiornim (utilitarnim) odlukama.	Sklonost utilitarnim odlukama zbog nedostatka emocionalne averzije prema šteti.	Značajno veća vjerojatnost utilitarnog izbora u osobnim moralnim dilemama.	Koenigs et al. (2012)

Zaključak: Sinteza Istinske Mudrosti

Prava mudrost koju treba izvući iz proučavanja psihopatije nije vodič o tome kako postati sličniji njima, već obrambeni priručnik za prepoznavanje i neutraliziranje njihovog destruktivnog utjecaja.

Implikacije u praksi

Zaštita organizacija od destruktivnog utjecaja psihopatskih osobina zahtijeva sustavan pristup:

1. **Selekcija i zapošljavanje:** Koristiti strukturirane bihevioralne intervjuje.
2. **Procjena učinka:** Implementirati **360° povratne informacije**.
3. **Organizacijska kultura:** Graditi kulturu **psihološke sigurnosti** i promovirati **služeće vodstvo** (*servant leadership*).
4. **Strukturalne kontrole:** Ograničiti diskrecijsku moć pojedinaca.

Terapijski horizont i buduća istraživanja

Iako se psihopatija smatra teško lječivom, neki eksperimentalni programi, poput onih usmjerenih na "trening empatije" kod visoko-PCL-R osoba (npr. Caldwell, 2015), nude početni uvid u moguće terapijske smjerove, iako je njihova učinkovitost i dalje predmet rasprave. Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na longitudinalne studije u korporativnim okruženjima i kros-kulturalnu validaciju postojećih modela.

Zahvale

Autor zahvaljuje na asistenciji i podršci u istraživanju i strukturiranju rada AI alatima Gemini Pro, NotebookLM i Perplexity Pro.

Literatura

- Balsis, S., The, S. K., & Oltmanns, T. F. (2017). An item response theory analysis of the Psychopathy Checklist–Revised: Are there sex differences in the core traits? *Psychological Assessment*, 29(3), 245–255. <https://doi.org/10.1037/pas0000331>
- Birbaumer, N., Veit, R., Lotze, M., Erb, M., Hermann, C., Grodd, W., & Flor, H. (2005). Deficient fear conditioning in psychopathy: A functional magnetic resonance imaging study. *Archives of General Psychiatry*, 62(7), 799–805. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.7.799>
- Blair, R. J. R. (2013). Psychopathy: Cognitive and neural dysfunction. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 15(2), 181–190. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2013.15.2/rblair>
- Boehm, C. (2012). *Moral origins: The evolution of virtue, altruism, and shame*. Basic Books.
- Caldwell, M. F. (2013). Treatment of adolescents with psychopathic features. In K. A. Kiehl & W. P. Armstrong (Eds.), *Handbook on psychopathy and the law* (pp. 215–232). Oxford University Press.
- Credé, M., Tynan, M. C., & Harms, P. D. (2017). Much ado about grit: A meta-analytic synthesis of the grit literature. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(3), 492–511. <https://doi.org/10.1037/pspp0000102>
- Decety, J., Chen, C., Harenski, C. L., & Kiehl, K. A. (2013). An fMRI study of affective perspective taking in individuals with psychopathy: Imagining another in pain does not evoke empathy. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7, Article 489. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00489>
- Deming, P., Heilicher, M., & Koenigs, M. (2022). How reliable are amygdala findings in psychopathy? A systematic review of MRI studies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 142, Article 104875. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2022.104875>
- Ene, C., Viding, E., & McCrory, E. (2022). Is it good to be bad? An evolutionary analysis of the adaptive potential of psychopathic traits. *Evolutionary Human Sciences*, 4, E36. <https://doi.org/10.1017/ehs.2022.31>
- Jachimowicz, J. M., Wihler, A., Bailey, E. R., & Galinsky, A. D. (2018). Why grit requires passion, not just perseverance. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(40), 9980–9985. <https://doi.org/10.1073/pnas.1803561115>
- Koenigs, M., Kruepke, M., & Newman, J. P. (2012). Utilitarian moral judgment in psychopathy. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7(6), 708–714. <https://doi.org/10.1093/scan/nsr048>
- Landay, K., Harms, P. D., & Credé, M. (2019). Shall we serve the dark lords? A meta-analytic review of psychopathy and leadership. *Journal of Applied Psychology*, 104(1), 183–196. <https://doi.org/10.1037/apl0000357>
- Meffert, H., Gazzola, V., den Boer, J. A., Bartels, A. A., & Keysers, C. (2013). Reduced spontaneous but relatively normal deliberate vicarious representations in psychopathy. *Brain*, 136(8), 2550–2562. <https://doi.org/10.1093/brain/awt190>
- Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., & Ghezzi, V. (2013). The role of moral disengagement in the relationship between psychopathy and academic dishonesty. *Ethics & Behavior*, 23(4), 287–297. <https://doi.org/10.1080/10508422.2013.778895>
- Patrick, C. J. (2013). The externalizing spectrum: A psychoneurometric perspective. *Psychological Inquiry*, 24(2), 121–125. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2013.808722>
- Schyns, B., & Schilling, J. (2013). How bad are the effects of bad leaders? A meta-analysis of destructive leadership and its outcomes. *The Leadership Quarterly*, 24(1), 138–158. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.09.001>
- Sisk, V. F., Burgoyne, A. P., Sun, J., Butler, J. L., & Macnamara, B. N. (2018). To what extent and under which circumstances are growth mind-sets important to academic achievement? Two meta-analyses. *Psychological Science*, 29(4), 549–571. <https://doi.org/10.1177/0956797617739704>
- Vergauwe, J., Hofmans, J., Wille, B., Decuyper, M., & De Fruyt, F. (2021). Psychopathy and leadership effectiveness: Conceptualizing and testing three models of successful psychopathy. *The Leadership Quarterly*, 32(6), Article 101536. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2021.101536>
- Wolf, R. C., Pujara, M. S., Motzkin, J. C., Newman, J. P., Kiehl, K. A., & Koenigs, M. (2015). A review of the literature on functional brain networks in psychopathy. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 57, 183–201. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2015.08.007>
- Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2020). What can be learned from growth mindset controversies? *American Psychologist*, 75(9), 1269–1284. <https://doi.org/10.1037/amp0000794>